

Diarienummer: DO 2023/3840

Namn Utbildningsdepartementet

Synpunkter på regeringens forsknings- och innovationspolitik

Inledning

Diskrimineringsombudsmannen (DO) har inbjudits att inkomma med synpunkter inför regeringens kommande forsknings- och innovationspolitiska proposition.

DO lyfter i detta underlag fram områden som vi ser som angelägna att belysa och lyfta fram i regeringens kommande forskningsproposition. Föreslagna områden grundar sig i kunskap DO utvecklat om förekomst av diskriminering, bland annat genom analys av anmälningar om diskriminering, dialog med civila samhället och genomgång av forskning och annan kunskap.

Att inte utsättas för diskriminering är en mänsklig rättighet som har ett nära samband med principen om alla människors lika värde. Tillgång till kunskap och forskning inom området är viktiga redskap för att säkerställa de mänskliga rättigheterna och principen om icke-diskriminering. Det är därför angeläget att i den kommande forskningspropositionen lyfta fram behovet av forskning som belyser olika aspekter av säkerställandet av de mänskliga rättigheterna och förekomst av diskriminering samt arbetssätt för att förebygga och motverka diskriminering i samhället.

DO vill understryka vikten av att i forskningspropositionen även värna en fri och oberoende forskning. Fri och oberoende forskning utgör en viktig del av ett demokratiskt samhälle.

Samhällsutmaningar och forskningsområden

1. Särskild satsning på forskning om diskriminering och allas lika rättigheter och möjligheter i samhället

Diskriminering är ett utbrett och komplext samhällsproblem.

Diskriminering förekommer inom alla områden i samhället, till exempel i arbetslivet, i skolan, vid besök i butiker eller restauranger och vid kontakt

med hälso- och sjukvården. Förekomst av diskriminering inom olika samhällsområden kan leda till allvarliga negativa konsekvenser för individen och för samhället i stort. Diskriminering utgör ett hinder för individers och gruppers möjlighet att delta i samhällslivet på lika villkor och kan bidra till en ökad utsatthet både i en specifik situation och sett till en längre tidsperiod, eller ett helt liv. Arbetet med att identifiera och synliggöra förekomst av diskriminering är även en viktig förutsättning för att kunna vidta adekvata åtgärder för att förebygga och motverka diskriminering. DO ser att det i dag många gånger finns brister i arbetet mot diskriminering och att åtgärder allt för sällan tar sikte på icke-diskriminering eller på att säkerställa allas lika rättigheter och möjligheter. Det är därför viktigt att öka kunskapen om förekomst och utbredning av diskriminering och hur diskriminering kan begränsa tillgång till lika rättigheter och möjligheter.

Därtill påverkas diskriminering och individers och gruppers tillgång till lika rättigheter och möjligheter också av historien. Bristen på kunskap, hos bland annat beslutsfattare och myndigheter, om historiska skeenden och övergrepp på olika grupper i kombination med individers och gruppers erfarenheter av övergrepp genom historien och diskriminering i dag är ett hinder för allas tillgång till lika rättigheter och möjligheter. Det är därför viktigt att öka kunskapen och bedriva forskning om tidigare övergrepp och om hur historien påverkar situationen i dag.

Mot denna bakgrund föreslår DO en särskild satsning på ett långsiktigt och strategiskt forskningsprogram inom området diskriminering och allas lika rättigheter och möjligheter i samhället. En sådan satsning bör inbegripa forskning för att:

- synliggöra diskrepans mellan de mänskliga rättigheterna och hur dessa rättigheter implementerats i praktiken i Sverige. Det vill säga den eventuella skillnaden som finns mellan rättigheterna så som de är utformade i internationella konventioner om mänskliga rättigheter och hur rättigheterna är formulerade och skyddade i svensk lagstiftning och hur denna lagstiftning tillämpas i praktiken.
- synliggöra diskriminerande hinder och hur diskriminering som har samband med olika diskrimineringsgrunder begränsar individers och gruppers tillgång till mänskliga rättigheter inom olika samhällsområden.
- öka kunskap om förekomst, bakomliggande mekanismer och orsaker till diskriminering samt konsekvenserna för individen och för samhället i stort.
- synliggöra samband mellan övergrepp och diskriminering genom historien och diskriminering i dag.

2. Särskild satsning på forskning diskriminering och trakasserier i skolan

Kunskapen och erfarenheterna från DO:s arbete mot diskriminering inom utbildningsområdet visar att riskerna för diskriminering är stora i skolan.¹ Det kan handla om att elever utsätts för trakasserier eller sexuella trakasserier av skolpersonal och elever, eller att elever med funktionsnedsättning inte får det stöd och de anpassningar som de har rätt till för att nå skolans kunskapsmål. Det kan också handla om att elever nekas plats på skolor av skäl som har samband med funktionsnedsättning eller att elever utesluts från undervisning eller inte får delta i vissa moment av undervisningen.²

Anmälningar till DO, DO:s dialog med civila samhället och undersökningar om trakasserier och kränkningar i skolan visar att många skolelever upplever sexuella trakasserier och trakasserier som har samband med etnisk tillhörighet eller religion och annan trosuppfattning under sin skoltid. Ett särskilt omfattande problem är också att många skolor brister i att tillgodose behovet av extra anpassning eller särskilt stöd för elever med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning.³

Att utsättas för diskriminering i skolan kan få stora konsekvenser för den enskilda individen och för samhället. Det kan exempelvis medföra att elever får sämre förutsättningar att nå skolans kunskapsmål. För att motverka och förebygga diskriminering och verka för alla elevers lika rättigheter och möjligheter föreslår DO därför en särskild satsning på forskning om diskriminering och trakasserier i skolan.

För att olika aktörer ska kunna arbeta främjande och förebyggande mot diskriminering och för allas lika rättigheter och möjligheter ser DO även behov av ökade satsningar på att ta fram verkningsfulla metoder för främjande och förebyggande arbete inom utbildningsområdet.

3. Särskild satsning på forskning diskriminering och trakasserier i arbetsliv

¹ Förekomst av diskriminering 2023. Årlig rapport från Diskrimineringsombudsmannen. Rapport 2023:3. 2023.

² Förekomst av diskriminering 2023. Årlig rapport från Diskrimineringsombudsmannen. Rapport 2023:3. 2023.

³ Förekomst av diskriminering 2023. Årlig rapport från Diskrimineringsombudsmannen. Rapport 2023:3. 2023.

Arbetslivet är ett av de samhällsområden där risken att utsättas för diskriminering är särskilt stor. Diskriminering förekommer både på arbetsplatser och i samband med rekryteringar. Det kan handla om att personer väljs bort vid rekryteringar, utsätts för trakasserier/sexuella trakasserier på arbetsplatsen. Det kan också handla om att personer missgynnas när arbetsgivaren leder och fördelar arbetet eller missgynnas vid lönesättning, sägs upp eller omplaceras. Att utsättas för diskriminering på arbetsplatsen kan få stora negativa konsekvenser för den enskilda individen och för samhället. Det kan innebära ett stort lidande för den enskilde och konsekvensen kan vara att arbetstagare inte släpps in på arbetsmarknaden i samma utsträckning som andra eller halkar efter i utveckling. Det finns behov av fördjupad forskning på området och det finns forskningsluckor. Den forskning som finns idag är ojämnt fördelad både vad gäller rekryteringens olika faser och mellan de olika diskrimineringsgrupperna.⁴

För att motverka och förebygga diskriminering och verka för alla människors lika rättigheter och möjligheter föreslår DO därför en särskild satsning på forskning om diskriminering och trakasserier i arbetslivet.

För att olika aktörer ska kunna arbeta främjande och förebyggande mot diskriminering och för allas lika rättigheter och möjligheter ser DO även behov av ökade satsningar på att ta fram verkningsfulla metoder för främjande och förebyggande arbete inom arbetslivsområdet.⁵ Den nordiska forskningen om metoder för att förebygga diskriminering i samband med rekrytering är i dagsläget begränsad.⁶ Det är även viktigt att användandet av AI och annat automatiserat beslutsfattande i arbetslivet inbegrips i satsningen. DO och flera europeiska likabehandlingsorgan har uppmärksammat att tillämpningen av AI och annat automatiserat beslutsfattande kan leda till risker för diskriminering och hinder för lika rättigheter och möjligheter inom exempelvis arbetslivet.⁷

⁴ Diskrimineringsombudsmannen. Rekrytera utan att diskriminera Vad visar forskning? Rapport 2023:5. 2023.

⁵ Förebygga sexuella trakasserier i arbetslivet. Vad visar forskning? Rapport 2021:2. 2021.

⁶ Diskrimineringsombudsmannen. Rekrytera utan att diskriminera Vad visar forskning? Rapport 2023:5. 2023.

⁷ Diskrimineringsombudsmannen. Transparens, träning och data. Myndigheters användning av AI och automatiserat beslutsfattande samt kunskap om risker för diskriminering. Rapport 2022:1. 2022.

Beslut i detta ärende har fattats av Lars Arrhenius efter föredragning av experten Janna Törneman. I den slutliga handläggningen har också experten Björn Brodin och tillförordnad enhetschef på utvecklings- och analysenheten Cecilia Narby deltagit.

Lars Arrhenius

diskrimineringsombudsman